

Delaktighet

**tillgänglighet och bemötande
i Stockholms stad**

Ett handlingsprogram för HSO Stockholms stad

**Handikappföreningarnas samarbetsorgan
i Stockholms stad**

Delaktighet tillgänglighet och bemötande i Stockholms stad

Ett handlingsprogram för HSO Stockholms stad

Handikappföreningarnas samarbetsorgan
i Stockholms stad

HSO Stockholms stad
Upplaga 1000 ex. Andra upplagan 500 ex
Tryck Edita Stockholm

Förord

HSO vill med programmet *Delaktighet, tillgänglighet och bemötande* påverka Stockholms stad så att människor med funktionshinder blir fullt delaktiga i stadens verksamhet. Vår utgångspunkt är ett samhälle som präglas av allas lika värde, solidaritet och medmänsklighet.

Vi är övertygade om att ett tillgängligt samhälle, där alla ges möjlighet till full delaktighet, är bra för alla. Och leder till ökad livskvalité för stadens medborgare. Det gäller speciellt barn, äldre och människor med funktionsnedsättningar.

HSOs program ska ses som ett komplement till och en konkretisering av Stockholms stads handikappolitiska program.

HSO vill medverka till att Stockholm blir världens mest tillgängliga huvudstad år 2010. Vi är övertygade att vår samlade kompetens är en stor tillgång för staden. Vi anser att vi har goda möjligheter till samverkan med staden genom de 32 handikappråden. Det är också i dessa råd vi kommer att framföra våra förslag. Men självklart också i andra sammanhang där vi samverkar med stadens politiker och tjänstemän.

I vårt program har vi valt att speciellt lyfta fram *hörselskadade, psykiskt funktionshindrade, personer med neuropsykiatriska problem samt barn och ungdomar*. Vi anser att dessa grupper ofta blir bortglömda när det gäller delaktighet och tillgänglighet.

Områden som behandlas i programmet är

- tillgänglighet i vid bemärkelse
- bemötande
- utbildning
- kultur, rekreation och fritid
- bostäder
- samverkan mellan staden och handikapprörelsen.

Programmet är antaget av HSO Stockholms stads representantskap den 14 februari 2006. Det sammanfattar förslag och krav från våra 27 medlemsföreningar och har utarbetats i samverkan med HSO Stockholms län, som parallellt har tagit fram sitt eget handlingsprogram.

HSO Stockholms stad i april 2006

Eva Jacobsson
Ordförande

HSO Stockholms stad i aug 2010

Dolores Back
Ordförande

Innehåll

• Varför ett handlingsprogram?	7
• Delaktighet – tillgänglighet och bemötande	8
• Fysisk tillgänglighet i den inre och yttre miljön	10
• Enkelt avhjälpna hinder	12
• Kommunikativ tillgänglighet	13
• Bra bemötande – viktig del av tillgängligheten	13
• Barn och ungdomar – rätt till utbildning	14
• Service, stöd och omsorg.....	16
• Kultur, rekreation och idrott	18
• Egen bostad – viktigt för alla.....	19
• Samverkan mellan staden och handikapprörelsen.....	21
• HSO Stockholms stad.....	21
• Handikapprörelsen – en resurs	22
• Bidragen till handikapprörelsen i staden.....	22
• Bilagor	23
• Bil 1 – HSOs medlemsföreningar 2006	23
• Bil 2 – Enkelt avhjälpna hinder.....	24
• Bil 3 – Litteraturlista.....	26

Varför ett handlingsprogram?

År 2005 fyllde den nationella handlingsplanen för handikappolitiken fem år. Det är således knappt fem år kvar till 2010 då viktiga handikappolitiska mål ska vara uppnådda. Samhället ska utformas så att människor med funktionshinder i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet. Arbetet ska särskilt inriktas på att identifiera och undanröja hinder för full delaktighet, att förebygga och bekämpa diskriminering mot personer med funktionshinder.

Enligt planen ska tre huvudområden prioriteras under de närmaste åren:

- att handikapperspektivet genomsyrar alla samhällssektorer
- att ett tillgängligt samhälle skapas och
- att bemötandet förbättras.

Handikapprörelsens insatser sägs vara en förutsättning för förverkligandet av de handikappolitiska målen.

I FNs konvention om barnets rättigheter (antagen 1989) har barn och barn med funktionshinder getts tydliga egna rättigheter. Barnkonventionen är den första av de stora konventionerna för mänskliga rättigheter, där handikapp räknas upp som en av grunderna för icke-diskriminering. Alla rättigheter gäller således lika även för barn med funktionshinder. En särskild artikel lyfter fram de alldeles särskilda behov som dessa barn kan ha.

Den nationella handlingsplanen bygger bl.a. på FNs standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet. Reglerna antogs av generalförsamlingen år 1993. Sveriges regering och riksdag har ställt sig bakom standardreglerna. Beslutet innebär ett moraliskt och politiskt åtagan-

de att anpassa samhället till människor med funktionshinder. En av målsättningarna är att skapa jämlikhet i levnadsvillkor för flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionshinder.

Stockholms stad har antagit ett handikappolitiskt program, som gäller från år 2005. Stadens mål är att vara världens mest tillgängliga huvudstad år 2010. Vägledande principer för programmet är att flertalet behov förenar oss oavsett om vi har funktionshinder eller inte.

- Alla människor är lika mycket värda och ska bemötas med samma respekt.
- Varje människa med sin kunskap och erfarenhet är en tillgång för samhället.
- Var och en ska ha rätt och möjligheter att ta del av samhället utifrån egna intressen och behov.
- Alla måste kunna ta del av information och göra sig hörda.
- Varje person behövs för samhällets utveckling.

I programmet betonas också att handikappfrågor berör stadens alla verksamheter. Varje nämnd och styrelse har ett helhetsansvar inom sitt verksamhetsområde. Handikappaspekten ska vara en naturlig och integrerad del av det vardagliga arbetet.

HSOs arbete med detta program

HSO Stockholms stad är ett samarbetsorgan för 27 handikappföreningar med ca 30 000 medlemmar. Vår ambition har varit att utarbeta ett konkret handlingsprogram för delaktighet, tillgänglighet och bemötande i Stockholms stad för de kommande fyra åren.

Upptakten till arbetet är det tillgänglighetsseminarium vi anordnade den 1 juni 2005 tillsammans med HSO i Stockholms län. Där presenterades ett utkast till ett handlingsprogram gemensamt för staden och länet. Under hösten har programmet kompletterats och bearbetats med alla synpunkter som framkommit under seminariet och på andra sätt bl.a. genom en remissomgång till alla medlemsföreningar. Bearbetningen har också inneburit att programmet delats upp i en del för staden och en del för landstinget.

Vissa allmänna delar, som definitioner och analyser etc, är fortfarande gemensamma och återfinns med lika lydelse i båda versionerna.

HSO Stockholms stad ser detta program som ett komplement till stadens handikappolitiska program. Vi kommer att driva våra krav bl.a. i stadens handikappråd.

Vi är övertygade om att det som är bra för funktionshindrade nästan alltid är bra för alla. Får vi ett tillgängligt samhälle får vi också ett samhälle med bättre livskvalitet för alla. Ett samhälle som präglas av allas lika värde, solidaritet och medmänsklighet.

Det handlar om mänskliga rättigheter!

Delaktighet – tillgänglighet och bemötande

Det finns en mängd olika funktionsnedsättningar, synliga och osynliga. Det kan innebära att en person har minskad rörlighet i någon del av kroppen, har svårt att se eller höra, har psykiska besvär eller en intellektuell funktionsnedsättning. Det kan också innebära att den kognitiva förmågan blir nedsatt, vilket medför att man har svårt att minnas, orientera sig i tid och rum, att lösa problem, att tala, läsa och skriva. Andra funktionshinder kan leda till behov av medicinering eller speciell kost. Människor kan vara överkänsliga för ljud, ljus, rök, dofter och pälsdjur, samt elektromagnetiska fält. Många har mer än en funktionsnedsättning.

HSO anser att alla människor, oavsett funktionshinder ska bli *delaktiga* i samhället. I ett demokratiskt samhälle har alla rätt att vara delaktiga och jämlika i levnadsvillkoren. Det förutsätter att alla ges möjlighet att bli aktiva medborgare efter sina egna förutsättningar och att hindren för delaktighet rivs. Hindren för människor med funktionshinder kan be-

stå i bristande *tillgänglighet* eller i dåligt *bemötande*.

Delaktighet innebär att personer med funktionshinder ska kunna delta på samma villkor som andra i olika typer av utbildningar, arbetslivet, politiskt arbete, kultur- och fritidsaktiviteter mm. Ibland betyder delaktighet bara ett mottagande av information eller upplevelse av något slag. Exempel på det är tv, en bio- eller teaterföreställning. Men oftare handlar delaktighet om funktionshindrades möjligheter till eget skapande, idrottsutövning eller att kunna delta i en debattkväll inte bara som åhörare utan som debattdelta-gare eller att leka med kamraterna på skolgården.

Hjälpmiddel kan sägas vara den andra sidan av delaktighetsmyntet. Utan en hörapparat spelar det ingen roll om det finns en slinga i lokalen. Utan en rullstol eller en rollator är hissen eller rampen utan funktion för många med rörelsehinder etc. Om vi inte beaktar

detta viktiga samband finns det risk för att hjälpmedel blir den begränsande faktorn i strävan efter delaktighet och jämlikhet.

Att medborgarna i ett samhälle är delaktiga innebär därför att tillgänglighet måste finnas inom flera områden. Fysisk tillgänglighet är ett område, men lika viktiga är kommunikativ/informativ tillgänglighet och psykosocial tillgänglighet eller bemötande.

”Om man ska kunna säga att människor med funktionsnedsättning bemöts bra i ett samhälle måste samhället vara tillgängligt. Otillgänglighet är lika med uteslutning och utestängning, dåligt bemötande och diskriminering.”

(Sisus, Socialstyrelsens Institut för Särskilt Utbildningsstöd, Nationella handlingsprogram för bemötande)

Fysisk tillgänglighet

Inom- och utomhusmiljöer ska vara tillgängliga och användbara för personer med funktionshinder. Alla ska kunna ta sig fram till och in i byggnader, ta sig till och från arbetet, handla och uträtta andra ärenden och delta i kultur- och fritidsaktiviteter. Ljud- och ljusförhållandena ska vara bra med god akustik utan buller och onödigt bakgrundsljud och bra belysning.

Miljön ska vara fri från rök, dofter och pälsdjur, med specifika undantag för ledarhundar. Det ska finnas tillgång till alternativ kost för diabetiker, mag- och tarmsjuka och personer med intolerans mot olika ämnen i livsmedel, t.ex. gluten/soja/laktos/fisk. Miljön ska vara fri från växter som framkallar allergiska reaktioner eller har starka dofter, som kan besvära känsliga personer.

Det ska finnas toaletter, som är tillgängliga för personer med rörelsehinder, flerfunktionsnedsättningar, mag- och tarmsjuk-

domar, eller med andra specifika behov. Människor som är överkänsliga för elektromagnetiska fält ska kunna gå i samma skola som andra barn, arbeta, ha ett fungerande boende och leva ett fullvärdigt liv. Det är viktigt att alla får information om hur tillgängligheten ser ut för människor med olika funktionsnedsättningar.

Kommunikativ/informativ tillgänglighet

Många gånger behövs det hjälpmedel eller assistans för att kommunikationen ska fungera mellan människor. Det gäller tolkar, ledsagare, handledare och fungerande hörselteknisk utrustning. Webb sajter på internet ska vara tillgängliga för alla. Men det handlar också om att vi tar hänsyn och anpassar talet till människor som har svårt att höra eller förstå.

Alla medborgare ska kunna ta del av information av olika slag. Därför ska tryckt och digital information vara tydligt utformad och vid behov gå att få i punktskrift, lättläst eller Daisy-format, samt på teckenspråk. Ibland behöver talad information kompletteras med visuell. Skyltar i offentlig miljö ska vara tydliga och ha stor färgkontrast mellan text och bakgrund, samt vara pedagogiskt utformade. Symboler ska vara enhetliga. Inga tappar på dörrarna till herrtoaletter.

Psykosocial tillgänglighet

För att alla människor ska kunna bli delaktiga i samhället fullt ut och kunna ta del av sina rättigheter och fullgöra sina skyldigheter som medborgare måste vi avlägsna de mentala hinder som finns idag. Negativa attityder, brist på empati och dåligt bemötande, men också ren okunskap och tidsbrist, kan vara stora hinder i kontakten människor emellan och leda till att många inte vågar sig ut i samhället. Personal, politiker och allmänhet

ska ha kunskap om vad det innebär att leva med ett funktionshinder.

I Nationella handlingsplanen för handikappolitiken framhålls att de anställdas bemötande och arbetssätt är lika viktiga för ökad tillgänglighet som den fysiska miljön och tillgången till anpassad information. Ett gott bemötande förutsätter tillräckligt med tid för mötet.

Ett exempel på delaktighet är att det finns anställda med funktionshinder på arbetsplatsen. Egna erfarenheter bidrar till en utvecklande mångfald på en arbetsplats och blir en tillgång utöver utbildning och yrkeskompetens.

Vår uppfattning är att bemötande är en central del för tillgänglighet och delaktighet, och att detta uttryck också väl täcker in begreppet psykosocial tillgänglighet. Vi använder därför i fortsättningen av detta dokument ordet bemötande.

Bortglömda grupper

Tillgänglighet och delaktighet är mångfaceterade begrepp som rymmer krav från många olika grupper av funktionshindrade. I arbetet med detta handlingsprogram har vi försökt analysera behoven och kartlägga vilken eller vilka grupper som är mest eftersatta när det gäller delaktighet, tillgänglighet och bemötande.

Vi har valt att speciellt lyfta fram *hörselskadade, psykiskt funktionshindrade, personer med neuropsykiatriska problem samt barn och ungdomar*. Detta med tanke bl.a. på att dessa grupper ofta blir bortglömda när man talar om delaktighet och tillgänglighet.

Med neuropsykiatriska funktionshinder menar vi i denna skrift Aspergers syndrom, ADHD, Damp med flera diagnoser.

Fysisk tillgänglighet i den yttre och inre miljön

Mycket återstår till 2010

I staden har ett målmedvetet arbete bedrivits sedan sex år inom ramen för det s.k. Tillgänglighetsprojektet. Staden har under denna period satsat över 600 mkr på tillgänglighetsförbättringar.

Dessa åtgärder handlar nästan enbart om den yttre fysiska miljön och då framförallt trafikmiljön som gator och torg även om en del gjorts även i den inre miljön:

- övergångsställen i gatumiljön och gångbanor och trappor har byggts om
- stadens idrottsanläggningar har gjorts mer tillgängliga för personer med funktionshinder
- kunskapsspridning, insiktsutbildningar

har genomförts i syfte att åstadkomma ändrade attityder

- medel har avsatts för åtgärder inom kultursektorn
- tillgänglighetsplaner har upprättats för stadsdelarna
- riktlinjerna för utemiljön ”Stockholm – en stad för alla” ska vidareutvecklas och inkludera ett s.k. BAS-program för den inre miljön
- en tillgänglighetsguide för byggnader i staden är under uppbyggnad.

Ett program finns för att göra Stockholms stadshus tillgängligt. Detta har dock ej genomförts.

Trots den stora satsningen på den yttre miljön, återstår de allra flesta s.k. enkelt avhjälpna hinder, som t.ex. utjämnande av nivåskillnader, kontrastmarkeringar. Entréerna från gata till hus är ofta, speciellt i innerstaden, otillgängliga för rullstolsanvändare och många andra med rörelsehinder.

Det byggs alltför många tunnlar, underjordiska garage och andra utrymmen under jord i vår stad. Utrymnings säkerheten är långt ifrån tillfredsställande. Särskilt oroande är situationen för människor med funktionsnedsättningar. Problemet har uppmärksamats i stadens verksamhetsplan för 2006, men konkreta förslag till åtgärder saknas.

HSO anser att detta ska göras

Tillgänglighetsarbetet – en profilfråga för staden

- Stadens handikappolitiska program ska genomsyra all verksamhet.
- Staden bör i det internationella arbetet använda tillgänglighetsarbetet och samarbetet med handikappörelsen som en profilfråga.
- Stadshuset, staden mest spännande byggnadsverk, ska göras tillgängligt för alla.

Bättre samordning – bättre planering – fler och bättre toaletter

- Ett program för den yttre och den inre miljöns utformning ska utarbetas och antas av kommunfullmäktige.
- Tillgänglighetsarbetet ska samordnas bättre och arbetet intensifieras.
- Erfarenheterna från tillgänglighetsarbetet i Hammarby Sjöstad ska tas tillvara på ett systematiskt sätt i likhet med vad som sker med miljö satsningen.
- En plan ska utarbetas för att utforma ett system för avfallshantering som tillgodoser såväl funktionshindrades krav som hämtningspersonalens krav på god arbetsmiljö.

- Tydliga krav på utformningen av utrymningen i nya tunnlar och underjordiska utrymmen måste formuleras och tas in i stadens kommande program för tillgänglighet i inne- och utemiljöer.
- Staden bör utreda hur bidrags- och tillståndsgivning kan användas som styrinstrument för att åstadkomma en god fysisk, kommunikativ och psykosocial tillgänglighet.
- Staden ska kräva att byggreglerna efterlevs vid nyproduktion och vid ombyggnad, avvisa undantag och intensifiera tillsynen av att byggreglerna följs.
- Antalet tillgängliga toaletter i staden ska utökas och underhållet förbättras samt förteckning över dessa med karta ska upprättas och kontinuerligt hållas ajour.
- Det ska finnas extra stora toaletter på varje sjukhus, större varuhus, nöjesanläggningar, i terminaler och andra större centrala byggnader. De ska finnas i den omfattning att vuxna funktionshindrade som behöver assistans vid byte av olika inkontinensskydd har en faktisk möjlighet att delta i kultur- och fritidsaktiviteter på lika villkor som andra människor.

Allmänna lokaler och verksamheter ska vara tillgängliga för alla

- Alla byggnader dit allmänheten har tillträde ska vara fullt tillgängliga och användbara. Det gäller även den yttre miljön och entréer.
- Lokaler ska vara så utformade att det är möjligt att delta i verksamheten oavsett funktionshinder.
- En inventering av tillgängligheten ska göras i samtliga stadens lokaler
- Vid förverkligandet av stadens bostadsbyggnadsprogram får inte kraven på tillgänglighet eftersättas.
- Staden bör ge direktiv till samtliga förvaltningar och bolag att förlägga konferenser, seminarier och andra arrangemang i lokaler som är tillgängliga för alla.

- Stadens skollokaler ska göras tillgängliga, speciellt med tanke på planerna att i ökad utsträckning göra dem till publika lokaler.

Allergier och överkänslighet ska motverkas

- I stadens verksamhet ska bara sådana material i byggnader och inredning samt produkter för hygien användas som har minsta möjliga påverkan på människor med överkänslighet, t.ex. oparfymerade tvålar, inga textiltolv.

- All städning, rengöring och underhåll ska ske med metoder och materiel som innebär minsta möjliga påverkan på människor med överkänslighet mot dofter och kemiska ämnen.
- Lågstrålande områden ska bevaras för elöverkänsliga.
- Särskild kost ska finnas för personer med överkänslighet mot olika födoämnen, liksom förbättrad information om detta i matsalar i skolor, särskilda boenden/omsorgslokaler samt på förvaltningarna.

Enkelt avhjälpna hinder

Enligt Plan- och bygglagen ska i byggnader, som innehåller lokaler dit allmänheten har tillträde, enkelt avhjälpna hinder mot lokaler och platsernas tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga undanröjas. Detta gäller även allmänna platser.

Begreppet *nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga* är definierat så att det omfattar alla grader av nedsatt rörelseförmåga, synskadade/blinda, hörselskadade/döva, personer med kognitiva funktionsnedsättningar/utvecklingsstörning, förvärvade hjärnskador, autism.

Stadens åtgärder för att undanröja enkelt åtgärdade hinder har hittills varit otillräckliga.

Ofta saknas hörselteknisk utrustning i lokaler som används av staden. Även i andra allmänna lokaler och vid utomhusarrangemang är hörmiljön dålig. I många miljöer där ungdomar vistas t.ex. vid konserter, diskotek men även i vissa biografier är ljudnivån mycket hög, vilket kan leda till hörselskador.

HSO anser att detta ska göras

Enkelt avhjälpna hinder ska bort senast 2010

- Stockholms stad ska under 2006 tillsammans med landstinget, näringslivet och handikapprörelsen utarbeta handlingsplaner stadsdelsvis för hur stadens egna lokaler men även restauranger, affärer och andra kommersiella lokaler ska avlägsna enkelt avhjälpna hinder senast 2010.
- Begreppet enkelt avhjälpna hinder ska även omfatta hörseltekniska åtgärder.
- Handikappråden ska ges en central roll i arbetet med att avlägsna enkelt avhjälpna hinder.
- Allmänheten ska informeras om innebörden av begreppet Enkelt avhjälpna hinder.
- Effektiva rutiner ska införas för att fånga upp hindren och åtgärda inkomna anmälningar.

Kommunikativ tillgänglighet

Kommunikativ/informativ tillgänglighet är det område som uppvisar de största bristerna. Det gäller framför allt för hörselskadade, men också för läshandikappade och personer med utvecklingsstörning. Stadens lokaler för sammankomster av olika slag, sammanträdesrum och samlings-salar saknar, med få undantag, fortfarande fungerande hörselteknisk utrustning. Det betyder att hörselskadade är utestängda från deltagande i de flesta sammanhang: debattkvällar, politiska sammankomster, öppna medborgarmöten och samråd om nya byggplaner.

Det saknas också grundläggande information från staden på teckenspråk.

HSO anser att detta ska göras

Alla ska kunna ta del av information

– alla ska vara delaktiga

- All grundläggande information som produceras av staden ska finnas tillgänglig på flera olika medier som tryckt, via webben och i Daisy-format.
- Grundinformation från stadens förvaltningar ska finnas på lättläst svenska (LL) och teckenspråk.
- Alla möten ska ske i sådana former att alla kan delta.

- Kontakt med stadens förvaltningar och service av olika slag ska kunna ske på flera sätt: via telefon där man kan ringa ett telefonnummer, som leder direkt till personlig service, via alternativ telefoni (texttelefon, SMS etc.), samt via e-post och fax.
- Hemsidorna ska vara anpassade för synskadade och andra läshandikappade enligt den internationella standarden för hemsidor (WAI).

Alla ska höra – alla ska vara delaktiga

- Det ska finnas fungerande hörselteknisk utrustning i allmänna lokaler. Om rumsslinga är installerad ska den kunna sektioneras, så att en del av lokalen kan göras opåverkad av slingans magnetfält.
- I mindre sammanträdesrum används med fördel portabla system.
- Den hörseltekniska utrustningen ska fungera och kontinuerligt underhållas.
- Den som behöver personligt stöd i sin kommunikation eller behöver tolk för att tillgodogöra sig information ska få det efter behov.
- Vid kultur- och idrottsevenemang ska tolkning ske till teckenspråk.

Bra bemötande – viktig del av tillgängligheten

Bemötande är en fråga som ska genomlysas och rymmas inom alla områden i begreppet delaktighet. Hur man bemöter människor med funktionshinder har avgörande betydelse för hur delaktigheten och tillgängligheten uppfattas. Med ett bra bemötande kan man temporärt i någon mån kompensera vissa

brister i tillgänglighet i miljön. Dåligt bemötande kan däremot aldrig vägas upp av god tillgänglighet. Dåligt bemötande är detsamma som diskriminering och brist på respekt.

För personer med psykiska funktionshinder och personer med utvecklingsstörning el-

ler neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är bra bemötande en av de viktigaste aspekterna på delaktighet och tillgänglighet. Men det är inte fysiska hinder utan något vi kallar för *mentala kantstenar*, d.v.s. fördomar, brist på empati och okunskap som utgör det stora problemet. Mötet och kommunikationen med myndigheter, vård och service är några exempel där det krävs bra bemötande.

Den besvärliga ekonomiska situation som många har påverkar deras liv på flera sätt. De har t.ex. inte råd att åka på semester och inte heller att gå till tandläkaren. De får ofta dålig tandstatus pga. medicinering, vilket ytterligare förstärker ett redan dåligt utgångsläge. Allt detta sammantaget får naturligtvis följder för förmågan till ett socialt liv och att vara delaktig som medborgare.

Staden har genomfört olika utbildningsinsatser i bemötande. Staden har sedan år 2001 en Funktionshinderombudsman (FO) med uppgift att bl.a. bevaka tillgänglighetsarbetet inom staden. FOs främsta uppgift är att öka kunskapen och ändra attityderna hos politiker och tjänstemän i staden.

Dåligt bemötande är fortfarande något många upplever i sin kontakt med stadens förvaltningar, och när det gäller service av

olika slag. Rätt bemötande är avgörande för delaktighet för bl.a. psykiskt funktionshindrade och andra osynliga funktionshinder som t.ex. personer som är överkänsliga mot vissa födoämnen och behöver särskild kost.

Att ha en meningsfull sysselsättning är ett mycket eftersatt område. Där förekommer onödiga begränsningar i valmöjligheter pga. stadsdelsgränser, vilket gör att många inte kan hitta något man är intresserad av. Då deltar man inte alls, vilket kan få till följd att de symptom man har förvärras.

HSO anser att detta ska göras

Utbildning av personal

- All personal ska ges utbildning så att de får ökad kunskap om levnadsförhållanden för personer med olika funktionsnedsättningar. Sibus "Nationella program för att öka kompetensen om bemötandet" ska beaktas vid utbildningen. Detta ska ske i samverkan med handikapprörelsen.

Sysselsättning som är anpassad efter individens behov

- Människor med psykiska funktionshinder och utvecklingsstörning ska erbjudas sysselsättning som passar den enskilde individen oavsett var man bor.

Barn och ungdomar – rätt till utbildning

Barn och ungdomar med funktionshinder är en grupp som har litet genomslag i arbetet med delaktighet och tillgänglighet i staden. Nästan allt arbete inom tillgänglighetsområdet handlar om och riktar sig till vuxna. Minst lika viktigt måste vara att tillgodose funktionshindrade barn och ungdomars behov och att analysera konsekvenserna för barn och ungdomar av de beslut som tas.

När det gäller icke-funktionshindrade har uppmärksamhet på senare tid riktats mot olikheterna i vilka möjligheter och resurser som tilldelas flickor respektive pojkar. Denna aspekt gäller kanske i ännu högre grad för barn och ungdomar med funktionshinder. Det handlar om vilka som får hjälpmedel, resurser till olika aktiviteter osv.

Den kanske viktigaste frågan för barnen är tidigt insatta habiliteringsåtgärder och skolgången inklusive förskolan. Viktigt är också att det finns reella möjligheter att välja skola efter behov, att de särskolor som finns uppfyller tydliga kvalitetskrav och att största möjliga integrering äger rum mellan elever i särskolan och grund- och gymnasieskolan. Liksom att alla funktionshindrade barn integrerade i den vanliga skolan får reella möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen. En förutsättning för att kunna välja skola är att skolbyggnaden och rast- eller lekplatsen är tillgänglig och användbar för barn och ungdomar med funktionshinder. Så är inte fallet idag. Fritiden är en annan viktig del som är eftersatt, lekplatser på allmän mark och idrottsanläggningar är till stor del otillgängliga. Verksamheter är inte anpassade så att alla kan delta. Detsamma gäller ungdomsgårdar och bibliotek.

Stadens egna skolor håller varierande standard; några är upprustade eller ombyggda med bättre tillgänglighet. Idrottsanläggningar har fått förbättrad tillgänglighet under den senaste sexårsperioden. Men mycket återstår att göra för att alla ska bli delaktiga.

En handlingsplan krävs för att skollokaler ska vara tillgängliga senast 2010, den måste också inkludera bibliotek och lek-/rastplatser. Även återstående brister på idrottsanläggningar måste åtgärdas.

Det kan konstateras att barn och ungdomar är dåligt representerade i den samverkan som finns mellan kommunen och handikappreelsen. Medelåldern i stadens handikappråd är hög, men det är nog en felbedömning om man tror att barn och ungdomar skulle vara intresserade av att sitta med i dessa råd. Snarare måste man finna andra vägar att ta tillvara deras rätt till inflytande.

HSO anser att detta ska göras

Alla ska rätt till utbildning på alla nivåer

- Alla ska ha rätt till utbildning på alla nivåer från förskola till gymnasium och vuxenutbildning, med möjlighet att välja skolform och skola oberoende av funktionshinder.
- Mål och kvalitetskrav för särskolan ska formuleras, uppföljning göras och största möjliga samverkan ska ske mellan särskolans elever och andra elever.
- Åtgärdsprogram ska upprättas för samtliga elever med funktionsnedsättningar. Det ska ske i samarbete med föräldrarna och eleven själv. Programmen ska följas upp regelbundet och systematiskt.
- Skolorna ska tillhandahålla lämpliga hjälpmedel, anpassade läromedel och assistenter i tid.
- Stadens förvaltningar och verksamheter ska utgöra goda förebilder som tillgängliga arbetsplatser och följa HOs (Handikappombudsmannen) ”Riktlinjer för en tillgänglig statsförvaltning”.
- Arbetsmarknadspolitiska åtgärder måste omfatta arbetsökande och praktikanter med funktionshinder.

Tillgängliga lokaler och lekplatser

- Lokaler i vilka undervisning bedrivs ska vara tillgängliga och användbara, ha inredning och utrustning samt en god ljud- och ljusmiljö, så att alla kan delta i verksamheten fullt ut. Det gäller inte bara de utrymmen i vilka själva undervisningen sker, utan sidoutrymmen för grupparbete och social samvaro; aulor, bibliotek, uppehållsrum, gymnastik- och matsalar m.fl.
- SISABs (Skolfastigheter i Stockholm AB, stadens förvaltande bolag för de kommunala skolorna) riktlinjer ska tillämpas och vara genomförda till 2010.
- Friskolor ska genom avtal förbindas uppfylla samma krav på tillgänglighet.

- Förskolor och fritidshem ska omfattas av samma krav som skolor.
- Lek- och rastplatser på förskolor och skolor ska vara anpassade så att barn och ungdomar med funktionshinder kan använda dem och delta.

Alla ska kunna vara delaktiga

- Elever med funktionsnedsättning som är i behov av specialundervisning och undervisning i mindre grupper, ska få möjlighet till det.
- Hörselskadade elever ska ha tillgång till hörselteknisk utrustning.
- Döva elever ska kunna få tolk.
- Kontakt med skolor och förvaltningar och service av olika slag ska ske på flera sätt, t.ex. via telefon där man kan ringa ett telefonnummer som leder direkt till personlig service, via alternativ telefoni (texttelefon, SMS etc), samt via e-post och fax.
- Kosthållning i skolmatsalar ska tillgodoses behoven hos dem som har överkänslighet mot vissa födoämnen.

Bra bemötande och kontinuerlig dialog

- All personal ska utbildas i hur man bemöter elever med funktionsnedsättning och deras föräldrar, även föräldrar med funktionsnedsättning, på bästa sätt. Utbildningen ska ske i samverkan med handikapprörelsen.
- Det ska finnas en kontinuerlig dialog mellan personal, elever/förskolebarn och föräldrar (på föräldramöten) om skolans gemensamma värdegrund, etikfrågor och alla människors lika värde oavsett kön, ålder, etnisk bakgrund, sexuell tillhörighet och funktionsnedsättning.
- Föreläsningar om hur det är att leva med olika funktionshinder och prova-på aktiviteter, t ex köra rullstol och spela goalboll, ska ges både för elever och för personal minst en gång per år. Detta ska ske i samverkan med handikapprörelsen.

Nya former för att öka funktionshindrade barns delaktighet

- Staden bör i samverkan med handikapprörelsen och Barnombudsmannen finna nya former för att öka barnens delaktighet i stadens verksamhet.

Service, stöd och omsorg

Tolkningen av stadens riktlinjer för tillämpningen av socialtjänstlagen (SoL) och lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) är enligt HSOs mening alltför snäv och begränsande och begränsningen har ökat de senaste åren. Personer med psykiska funktionsnedsättningar och flertalet av dem som har neuropsykiatriska funktionshinder får endast i undantagsfall stöd enligt LSS, trots att många av dem torde motsvara de krav som ställs för att tillhöra personkrets 3. Inte heller dövblinda får personlig assistans, detsamma gäller personer med förvärvade hjärnskador.

För personer som drabbas av hjärnskada som medför t.ex. bortfall av minne, motivation och kommunikationsförmåga och som inte får rätt till personlig assistans är samhället inte tillgängligt. Många blir isolerade och utestängda från samhället.

På många håll finns det inte resurser för en uppsökande verksamhet värd namnet. Detta är särskilt allvarligt för personer med psykiska och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

Stadsdelsarrest är en företeelse, som trots fullmäktiges tydliga besked, tillämpas i stadsdelsförvaltningarna. Bostäder enligt LSS och SoL reserveras för stadsdelens egna invånare. Personer med utvecklingsstörning hänvisas till en daglig verksamhet i den stadsdel där man bor, trots att man önskar delta i en verksamhet, som man är särskilt intresserad av och kanske har fått utbildning i under sin gymnasietid. Liknande inskränkningar i valfriheten drabbar personer med psykiska funktionsnedsättningar. Det krävs en central övervakning med tydliga befogenheter att rätta till sådana missförhållanden.

Stöd i form av personlig assistans minskar eller dras in helt, trots att inga ändringar i behovet kan konstateras. Likabehandlingsprincipen är tyvärr satt ur spel i staden.

Inom våra fängelser finns många personer med neuropsykiatriska problem. Resurser för att ge dem en adekvat vård saknas inom kriminalvården. Något samarbete mellan landstingens psykiatri, kommunen och kriminalvården förekommer inte, vare sig under fängelsetiden eller inför och efter utskrivningen.

För några psykiskt funktionshindrade kan behovet av ledsagarservice vara mer markant. Vid vissa psykiska funktionshinder har man svårt att ge sig iväg ut ens i dagliga ärenden, t.ex. vid vissa fobier. Man kan exempelvis ha svårt eller det är omöjligt att åka tunnelbana eller åka kollektivt överhuvudtaget. En del kan känna rädsla inför öppna platser (torgskräck) eller andra liknande hinder för att själv utan ledsagare kunna ta sig ur sin bostad.

I och med att det finns allvarliga brister i tillämpningen av SoL och LSS behövs den gode mannen som en garant för att de som behöver stöd och service får de insatser de

har rätt till och att dessa insatser håller god kvalitet. Tyvärr fungerar de gode männen långt ifrån alltid så som de borde. De saknar ofta kunskap om sina huvudmäns funktionshinder och konsekvenserna av det. De håller inte den kontakt som är nödvändig för att brister i omvårdnaden ska upptäckas. En del har för många godemansuppdrag för att kunna sköta alla på ett fullgott sätt.

När det gäller tillgängligheten för bl.a. personer med psykiska funktionshinder har personliga ombud en viktig roll. Dessa kan ibland också utgöra ett alternativ till personlig assistans för denna grupp.

HSO anser att detta ska göras

Personlig assistans och annat stöd för ökad delaktighet

- Psykiskt funktionshindrade ska ha rätt till personlig assistans enligt LSS.
- Vissa psykiskt funktionshindrade med speciella problem ska garanteras rätt till ledsagarservice.
- Rätten till personlig assistent måste utvidgas till att omfatta också gruppen dövblinda och personer med förvärvade hjärnskador.
- Boende i gruppboendestäder ska ha rätt till ledsagarservice och personlig assistans.
- Personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar ska kunna få coaching som stöd i vardagslivet och för att delta i olika kultur- och fritidsaktiviteter.
- Alla ansökningar om ledsagarservice och personlig assistans ska behandlas skriftligt med möjlighet att överklaga.
- Rätten till ledsagning och personlig assistans ska inte upphöra när mottagaren fyller 65 år.

Meningsfull sysselsättning för alla

- Personer som bor i gruppboendestäder enligt LSS ska kunna få ledsagarservice för att kunna delta i fritids- och kulturaktivi-

teter utifrån egna intressen och för att vidga sitt sociala nätverk utanför personalgruppen

- Särskilt finns behov av nya verksamheter riktade till unga personer med psykiskt funktionshinder.
- Utvecklingsstörda och psykiskt funktionshindrade ska ha rätt till sysselsättning med full valfrihet att delta oavsett var i staden verksamheten sker.

God man, förvaltare eller personligt ombud

- De som behöver ska ha tillgång till god man, förvaltare eller personligt ombud.
- Dessa ska ha relevant utbildning som innefattar utbildning om aktuella funktionshinder.
- Överförmyndarnämnden ska ordna utbildning av gode män i samverkan med handikapprörelsen.

Kultur, rekreation och idrott

Alla ska kunna ta del av det utbud av kultur, idrott och andra fritidsaktiviteter som staden erbjuder. Särskilt viktigt är detta för barn och ungdomar med funktionsnedsättningar. Människor med funktionshinder ska ha möjlighet att använda sin kreativitet och sina konstnärliga och intellektuella färdigheter. De bör få den inte bara för sin egen skull utan också för att berika omgivningen med dans, musik, litteratur, målning och skulptur.

Kulturutbudet är begränsat för den som har nedsatt hörsel. Biografer, teatrar, museer saknar ofta hörselteknisk utrustning. För att kunna gå med i visningar, ta del av filmer och annan information på utställningar krävs anpassad utrustning. Den måste också underhållas. Kunskapen om hur den sköts måste spridas. I en del miljöer, t.ex. på vissa biografer, är ljudnivån så hög att den skapar otrivsel även för normalhörande personer och orsakar att ljudöverkänsliga inte alls kan besöka en biograf.

Stockholms stadsteater och Dramaten har vissa föreställningar textade, ett lovvärt initiativ, som tyvärr inte förtar helhetsbilden av bristande tillgänglighet för gruppen hörselskadade. T.ex. använder inte skådespelarna bärbara

myggor. Mikrofonerna som hänger över scenen är helt otillräckliga.

HSO anser att detta ska göras

Delaktighet och eget skapande

- Organisationer och grupper som verkar inom stadens kulturliv bör ges stöd för att stimulera funktionshindrade till kulturupplevelser och eget skapande.
- Staden bör verka för att speciellt barn med funktionshinder blir delaktiga i stadens kulturutbud.
- Idrottsrörelsen bör verka för att funktionshindrade deltar i rekreativa aktiviteter och idrott.

Fysisk tillgänglighet för alla, speciellt barn och ungdomar

- Stadens verksamheter och anläggningar ska vara tillgängliga för personer med funktionsnedsättning så att de har möjlighet att arbeta där, besöka eller aktivt utöva sina kultur-, fritids- och idrottsintressen.
- Alla idrottsanläggningar ska ha grundläggande anpassning.
- Tillgängligheten hos existerande kulturformer ska utvecklas med särskild fokus på barn och ungdomar.

- Minst en lekplats i varje stadsdel ska vara anpassad och användbar för barn med funktionshinder.
- Alla nya lekplatser ska utformas så att barn och medföljare med funktionsnedsättning kan ta sig till dem och använda dem.

Förhandsvisningar för utvecklingsstörda

- Introduktion av innehållet i pjäser och förhandsvisning av scenerier och dräkter ska anordnas för att öka förståelsen för personer med utvecklingsstörning; liksom särskilda anpassade visningar av museer och utställningar.

Kommunikativ/Informativ tillgänglighet

- Information ska finnas tillgänglig på flera media.
- Grundläggande information från stadens förvaltningar ska finnas i lättläst format och på teckenspråk på webben.
- Det ska finnas hörselteknisk utrustning i alla lokaler där det bedrivs kulturella evenemang eller idrottstävlingar inför publik.

- Teaterföreställningar ställer särskilda krav på att varje medverkande i föreställningen har egen mikrofon, som förmedlar talet till den hörseltekniska utrustningen. Denna ska kontrolleras före varje evenemang.
- Hörselslingor ska vara sektionerade så att en del av lokalen kan göras opåverkad av slingans magnetfält.
- Vid kultur- och idrottsevenemang ska tolkning till teckenspråk ges vid behov.
- Kontakt ska kunna tas via telefon, där man kan ringa ett telefonnummer som leder direkt till personlig service, via alternativ telefoni (texttelefon, SMS etc), samt via e-post och fax.

Utbildning om bemötande för all personal

- All personal ska ha utbildning som är relevant för yrket/uppdraget med möjligheter till återkommande fortbildning. Utbildningen ska ske i samverkan med handikapprörelsen.

Egen bostad – viktigt för alla

En egen god bostad är ett grundläggande livsvillkor för varje människa. Alla ska kunna välja vilken kommun man vill bo i och kunna flytta inom kommunen på samma sätt som andra. De som behöver stöd i sitt boende ska kunna få det där de bor. Att bygga bostäder för personer med psykiska funktionshinder eller med utvecklingsstörning i befintliga bostadsområden möter ofta motstånd från grannar. Detta försenar den angelägna utbyggnaden. Förvaltningarna viker sig ofta för svårigheterna i stället för att ge saklig information.

Socialnämnden ska enligt SoL genom uppsökande verksamhet och på annat sätt främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden samt svara för bistånd till familjer och enskilda som behöver det. I detta ingår rätt till anpassad bostad. Personkretsen enligt LSS har rätt till bostad med särskild service (service- eller gruppboende) eller annan särskilt anpassad bostad. De privata delarna av en gruppboende ska bestå av fullvärdiga bostäder.

I Stockholm står många personer med funktionsnedsättning utan en egen bostad eller har

bostäder av dålig standard. Kunskapen inom socialtjänsten om behoven är dålig. Resurser för en uppsökande verksamhet saknas nästan helt i samtliga stadsdelsnämnder. Särskilt drabbade av dessa brister är personer med neuropsykiatriska och psykiska funktionsnedsättningar, vilka ej ingår i personkrets 1 i LSS. Också åtskilliga personer med utvecklingsstörning saknar en egen fullvärdig bostad.

Elmiljön i Stockholm gör det svårt för allt fler invånare att vistas i sina bostäder. Överkänsliga som inte kan bo kvar i sina bostäder ska erbjudas tillfälligt eller permanent boende i elsnarad eller elfri bostad i lågstrålande område.

HSO anser att detta ska göras

Fysisk tillgänglighet

- Översiktsplanen ska utvecklas till ett effektivt styrinstrument, som tydligt redovisar stadens ambitioner att integrera bostäder för personer med olika funktionsnedsättningar i alla bostadsområden.
- Staden ska bedriva en aktiv tillsyn av byggnadsverksamheten, så att det som byggs nytt eller byggs om blir fullt tillgängligt och användbart.
- Också de som behöver kommunens stöd för att få en bostad ska som andra ha möjlighet att välja storlek, standard, läge m.m. Det måste gälla även personer som får bostäder enligt SoL och LSS.
- Standardlösningar ska inte förekomma. Ingen ska behöva godta en permanent bostad som är mindre än ett rum och kök. Gruppboende ska inte omfatta fler lägenheter än fem. För särskilt känsliga personer ska antalet vara lägre. Individuell anpassning ska göras efter behov.

Kartläggning av bostadsbehoven hos funktionshindrade

- Stadsdelsnämnderna ska bedriva en aktiv uppsökande verksamhet för att

kartlägga bostadsbehoven bland stadsdelens funktionshindrade.

- Ett centralt organ i staden (socialtjänstnämnden eller stadsledningskontoret) ska sammanställa stadsdelsnämndernas redovisningar och se till att de bostadsprojekt som planeras i staden inrymmer bostäder och bostadsformer som lämpar sig för personer med olika funktionsnedsättningar. När så låter sig göras, ska staden köpa bostadsrätter för andrahandsuthyrning.
- En för staden heltäckande plan för att snarast tillgodose de eftersatta bostadsbehoven ska tas fram.
- Information om tillkomsten av särskilda boendeformer för personer med funktionsnedsättningar ska lämnas till blivande grannar för att motverka fördomar och negativa attityder. Sådan information ska ges i samarbete med företrädare för handikapprörelsen.
- Samrådsmöten som staden genomför, bl.a. i samband med bostadsbyggande, ska ske i lokaler tillgängliga för alla med funktionshinder.

Alla ska ha rätt till egen bostad – individuella planer

- Den enskilde ska erbjudas en individuell plan för att genom en sådan klargöra sina önskemål och behov av bostad och stöd i boendet. Genom planen ska de bostadsbehov den enskilde har även samordnas med andra insatser.
- Teckenspråkiga äldre personer (döva och gravt hörselskadade) ska ha tillgång till äldreboende där all kommunikation sker på teckenspråk.
- Alla ska ha tillgång till en god bostad i den kommun där han/hon vill bo. För personer med behov av mer omfattande stöd, service och gemenskap måste det skapas boendeformer för detta (gruppboende). Också i sådana boendeformer

ska stödet och servicen ges individuellt. Ingen som inte uttryckligen önskar det ska behöva leva ett kollektivt liv.

- Rätten till en egen bostad måste också gälla psykiskt funktionshindrade och personer med neuropsykiatriska funktionshinder. En del löper stor risk att blir "utslagna" därför att de inte får

behålla sina lägenheter. Bostadsföretagen måste bli mer medvetna om detta och inte låta vräka personer med psykiskt funktionshinder enbart pga. "konstigt beteende" Samverkan mellan socialtjänsten och bostadsföretagen måste ske så att vräkningar kan undvikas.

Samverkan mellan staden och handikapprörelsen

Sedan mitten av 90-talet finns i Stockholms stad ett trettiotal handikappråd (nu 32). Råden utses av respektive nämnd/styrelse på förslag från handikappföreningarna. Nomineringsarbetet samordnas av HSO Stockholms stad.

De nämndanknutna råden ska bl.a.

- vara rådgivande i frågor som har handikappaspekter
- ta initiativ till förbättringar för personer med funktionshinder i alla åldrar
- framföra synpunkter över ärenden som berör personer med funktionshinder

- delta under beredningar av ärenden som berör personer med funktionshinder
- yttra sig över förslag till policy- och styrdokument som berör personer med funktionshinder
- bestå av sju ledamöter
- träffa hela nämnden minst en gång per år och presidiet ytterligare minst en gång per år

Stadens handikappråd är det viktigaste instrumentet för handikapprörelsen att driva kraven på delaktighet, tillgänglighet och bemötande.

HSO Stockholms stad

HSO står i detta dokument för Handikappföreningarnas Samarbetsorgan. HSO Stockholms stad är ett samarbetsorgan för 27 medlemsföreningar, som är verksamma i staden, med totalt ca 30 000 enskilda medlemmar.

HSO Stockholms stad ska enligt sina stadgar:

- verka för att stärka medlemsorganisationernas gemensamma kamp för mänsk-

liga rättigheter, full delaktighet och jämlikhet på alla områden i samhället

- bevaka och driva gemensamma intressepolitiska frågor gentemot kommunala och andra berörda samhällsorgan, organisationer, företag m.fl., verksamma inom Stockholms stad
- verka för att HSO Stockholms stad och dess medlemsorganisationer får sådana resurser att de kan fylla sin roll som del av en riksomfattande folkrörelse och företrädare för sina medlemmar

- bedriva informationsverksamhet genom att sprida kunskap om och förståelse för funktionshindrades situation till myndigheter, organisationer, företag m.fl. samt till allmänheten i Stockholms stad

- stödja medlemsorganisationernas administrativa utveckling
- samordna handikapporganisationernas nomineringar till stadens samtliga handikappråd.

Handikapprörelsen – en resurs

Handikapprörelsen ska vara en kunskapsbank och en demokratisk kraft i arbetet med att forma ett gott samhälle för alla. Att rörelsen ska spela denna roll är tydligt uttalat såväl i FN:s standardregler som i regeringens handlingsplan för handikappolitiken. Stockholms stads handikappolitiska program ger uttryck för samma sak genom att betona att handikapprörelsen är en resurs i det konkreta arbetet för att bygga ett samhälle för alla.

Barnkonventionen understryker vikten av att barns och ungdomars åsikter efterfrågas och tillmäts betydelse. Detta gäller givetvis också barn och ungdomar med funktionsnedsättning.

HSO anser att

handikapprörelsens roll och inflytande ska säkerställas genom att

- staden fullt ut efterlever sin skyldighet enligt gällande lagstiftning att samverka med organisationer som företräder människor med funktionsnedsättning
- handikappråden bemöts med respekt, deras åsikter efterfrågas i tidiga skeden av ärendens beredning och deras arbete underlättas genom god service och utbildning
- staden skapar rimliga ekonomiska villkor för handikappföreningarna att fylla sin samhällspåverkande roll.

Funktionshindrade barns och ungdomars åsikter ska efterfrågas och tas om hand på ett systematiskt sätt i ett samarbete mellan staden och handikapprörelsen. Former för detta ska utarbetas.

Bidragen till handikapprörelsen i staden

Handikapprörelsen har vid flera tillfällen framfört krav på att staden måste uppvärdera föreningarnas intressepolitiska arbete och öka bidragen till dem. Staten har i lagstiftning och i den nationella handlingsplanen för handikappolitiken markerat vikten av att handikapporganisationernas erfarenheter och kunskaper tas tillvara bl.a. i kommuner och landsting. Stockholms stad har på ett förtjänstfullt sätt tagit fasta på detta i sitt handi-

kappolitiska program. Man har inrättat handikappråd till samtliga nämnder och bolag men visar också lyhördhet för handikapprörelsens synpunkter i andra sammanhang.

Men en förutsättning för att handikapprörelsen ska kunna motsvara de krav och förväntningar som ställs på dess medlemmar är att föreningarna ges ekonomiska möjligheter att bedriva ett systematiskt, målmedvetet och långsiktigt arbete.

Bilaga 1

HSOs medlemsföreningar 2010

Afasiföreningen i Stockholms län
Astma- och Allergiföreningen i Stockholm
Attention Stockholms stad
Autism- och Aspergerföreningen Stockholms län
Celiakiföreningen i Stockholms län
Dyslexiförbundet FMLS, Stockholms lokalförening
Epilepsiföreningen i Stor-Stockholm
Elöverkänsligas Förening i Stockholms län
Föreningen Hörselskadade och Döva Barn med Familjer
Föreningen Hjärt- & Lungsjuka i Stockholm
FUB Stockholm – För barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning
Hjärnskadeförbundet Hjärnkraft Stockholms län
Hörselskadades förening i Stockholm
Intresseföreningen för personer med schizofreni och liknande psykoser, Stockholmsdistriktet
Mun- och Halscancerföreningen Stockholms län
Neurologiskt Handikappades Riksförbund, Stockholmsföreningen
Psoriasisföreningen i Stockholms län
Reumatikerföreningen Stockholm
Föreningen för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar i Stockholms län
Stockholmsföreningen Cystisk Fibros
Stockholms länsförening av Riksförbundet för Mag- och Tarmsjuka
Riksförbundet för Social och Mental hälsa, Stockholms läns distrikt
Stor-Stockholms lokalförening av Personskadeförbundet RTP
Stockholms Dövas Förening
Stockholms Stanningsförening
Strokeföreningen Stockholms län
Vuxendöva i Sverige, Stockholms län
Ångestsyndromsällskapet i Stockholm

Bilaga 2

Enkelt avhjälpna hinder

Enligt Plan- och bygglagen ska i byggnader, som innehåller lokaler dit allmänheten har tillträde, enkelt avhjälpna hinder mot lokalernas och platsernas tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga undanröjas. Detta gäller även allmänna platser.

Begreppet *nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga* är definierat så att det omfattar alla grader av nedsatt rörelseförmåga, med eller utan balansproblem; synskadade/blinda; hörselskadade/döva; personer med kognitiva funktionsnedsättningar/utvecklingsstörning, förvärvade hjärnsador, autism.

För lagtextens begrepp *lokaler dit allmänheten har tillträde* finns inte någon vedertagen och entydig definition. Den statliga myndigheten Boverket ger sin bok ”Enklare utan hinder” följande uppräkningslista: Till sådana lokaler räknas receptioner som riktar sig till allmänheten på kommunala och statliga myndigheter, i sjukhus vårdcentraler samt i skolor. Vidare idrottsanläggningar, bibliotek, teatrar, biografier, samlingslokaler, terminaler för kollektivtrafik, apotek, restauranter och affärslokaler.

Skolor räknas i huvudsak som arbetslokaler. De delar av skolorna som ofta är att betrakta som lokal dit allmänheten har tillträde är aulor, receptioner.

Med allmänna platser avses gator, torg och parker. En förutsättning för att mark ska vara allmän plats är att marken redovisats som sådan i detaljplan eller områdesbestämmelser. Det finns idag på många håll allmänplatsliknande miljöer, som inte är allmänna utan är

kvartersmark enligt detaljplan. Dessa miljöer omfattas därför inte av kraven enligt PBL.

I Boverket föreskrifter definieras begreppet enkelt avhjälpna hinder ytterligare. Med enkelt avhjälpna hinder avses sådana hinder som med hänsyn till nyttan av åtgärden och förutsättningarna på platsen.

Enkelt avhjälpna hinder handlar om befintliga miljöer och förhållanden. Nybyggnad regleras av andra lagar och föreskrifter som inte berörs här.

När detta program skrivs (februari 2006) pågår en översyn av regelverket, definitioner och omfattning kan komma att ändras. Nyheter om översynen hittas lättast på Boverkets hemsida www.boverket.se.

Exempel på hinder och hur de blivit avhjälpna

I Boverkets skrift ”Enklare utan hinder” finns en omfattande exempelsamling och goda förebilder till lösningar på olika problem. Där finns en systematisk genomgång paragraf för paragraf av allt som inräknas i begreppet. Nedanstående uppräkningslista är ett utdrag, §-nr inom parentes hänvisar till respektive paragraf i föreskrifterna:

- Nivåskillnader, dörrar (§6) – att bygga ramper, installera hiss/lyft, dörröppnare.
- Kontrast och varningsmarkeringar (§7) – markera glasytor, kontrastmarkering av trappor/trappsteg, runt dörrar och andra öppningar; göra ledstråk.
- Skyltar och ljudmiljö (§8) – förbättra skyltning som kan läsas och förstås av

fler: synsvaga/blinda/utvecklingsstörda:
komplettering med punktskrift/relief,
symboler;

Förbättra ljudmiljön genom akustiska
åtgärder eller isolering av ljudkällan.

- Belysning (§9) – bättre ljus som gynnar många: synsvaga, hörselskadade och döva.
- Balansstöd (§ 10) – ledstänger i ramper och trappor.
- Fast inredning (§11) – receptionsdiskar, manöverknappar, telefoner som är användbara för hörselskadade; inredning och utrustning i toaletter.

Paragraferna §12 – 16 i föreskrifterna motsvarar § 6 – 10, men i utomhusmiljöer

- Biluppställningsplatser (§17) – förbättra handikapplatser så att rullstolsanvändare får lättare att komma in i och ut ur bilen.
- Lekplatser (§18) – förbättring av lekplatser så att de kan användas av funktionshindrade barn.

Bilaga 3

Litteraturlista

Proposition 1999/2000:79, Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken.

Skrivelse 2005/06:110, Uppföljning av den nationella handlingsplanen för handikappolitiken.

Skrivelse 2002/03:25, Uppföljning av den nationella handlingsplanen för handikappolitiken.

Förordning 2001:526, om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken.

Skrivelse 2005/06:95, En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006-2009.

Proposition 2005/06:105, Trygga konsumenter som handlar hållbart.

Proposition 2005/06:112, Viktigare än någonsin! Radio och TV i allmänhetens tjänst 2007-2012.

Proposition 2005/06:115, Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken.

Proposition 2005/06:160, Moderna transporter.

Slutbetänkande av Diskrimineringskommittén, SOU 2006:22, En sammanhållen diskrimineringslagstiftning.

Handikappolitiskt program för Stockholms stad, utgiven 2005.

Stockholm – en stad för alla, Gatu- och fastighetskontoret

Riktlinjer för att skapa en tillgänglig och användbar utemiljö, utgiven 2001.

Enklare utan hinder, Boverket 2005.

Riktlinjer för en tillgänglig statsförvaltning, Handikappombudsmannen, tryckt 2003.

Tänkte inte på det, Handikappombudsmannens handbok till kommunerna, utgiven 1998.

Om bemötande av människor med funktionshinder – Ett nationellt program för att öka kompetensen om bemötande. SISUS (Statens Institut för Särskilt Utbildningsstöd) 2003.

Farliga och ofarliga växter – från A till Ö. Sven-Olov Strandhede. Bilda förlag.

Grönare liv för allergiker, Eva Jansson och Ann-Britt Sörensen. Informationsförlaget 1998.

Murbräckan, Ett verktyg från Hörselskadades Riksförbund för att skapa tillgänglighet för hörselskadade.

Bra tillgänglighet – bättre kommunikation för hörselskadade, andra upplagan, utgiven av Hörselskadades Riksförbund 2003.

Samtalsguide vid Afasi, Afasiföreningen i Stockholms län.

Boverkets byggregler, BBR, Boverket.

Innehåller föreskrifter och allmänna råd till

- plan- och bygglagen (1987:10), PBL
- lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m. BVL
- förordningen (1994:1215) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk, m.m., BVF
- förordningen (1993:1598) om hissar och vissa andra motordrivna anordningar.

Senaste upplagan tryckt 2002.

Bygg ikapp handikapp, Svensk Byggtjänst och Hjälpmedelsinstitutet.

Innehåller kommentarer till BBR. Är avsedd

att användas som uppslagsbok vid planering och projektering som komplement till byggreglerna. Senaste upplagan tryckt 2001.

Lathund för sakkunnigkontroll – komplement till Bygg ikapp handikapp utgåva 3, Svensk Byggtjänst, utgiven 2002.

Bygg för alla, Svensk Byggtjänst och NHR. Ett studiematerial om tillgänglighet och användbarhet i byggd miljö. Senaste upplagan tryckt 2002.

SS 91 42 21 - Måttstandard för bostäder – krav på fritt utrymme i bostäder, fast inredning/möblering; hänvisning från BBR.

HSO Stockholms stad

Box 12851

112 98 Stockholm

Telefon 08-505 805 60

Besöksadress Alströmergatan 39 A, 2 tr

E-post info@hsostockholm.se

Webbplats www.hsostockholm.se